

**דלית שמחאי. לזרום נגד הזרם: פרדוקסים בהגשמת חזון "העידן החדש"
בישראל. חיפה: פרדס. 2009. 343 עמודים**

עידו תבורי*

בריאיון עם איש ריינבאו במסגרת מחקר שערכתי לפני כמה שנים שאל אותי המרואיין אם אני מכיר את עבודתה של דלית שמחאי, שאותה פגש כשעבד באחד הפסטיבלים המסחריים של העידן החדש. אולי כדי לעקוץ את מידת המעורבות שלי בשדה המחקר, הוא הסביר לי שאם אני רוצה להבין את הריינבאו אני צריך להיכנס לשדה כמוה, ליטול חלק פעיל יותר בכינוס ולהיות, כפי שכינה זאת, full power בשדה. האתנוגרפיה של שמחאי לזרום נגד הזרם: פרדוקסים בהגשמת חזון "העידן החדש" בישראל מצדיקה בדיעבד את ההערכה שרחש לה המרואיין.

ספרה של דלית שמחאי הוא הספר הראשון הבוחן לעומק את העידן החדש בישראל. אף שהנושא זכה למחקר אקדמי, הן במאמרים והן באנתולוגיה קצרצרה שניסתה למפות את העולם הזה, עד כה לא הופיע ספר שמתאר את המרקם הכולל של העידן החדש בישראל ומייצר התייחסות מקיפה לתופעה. מחקרה של שמחאי, המבוסס על שנים ארוכות של עבודת שדה זהירה, מספק בדיוק מערך אינטלקטואלי מסוג זה; הוא מנסה לחבר בין המחקר הסוציולוגי על תנועות חברתיות חדשות ובין העידן החדש בישראל ובוחן את העידן החדש כפי שהוא מתעצב ביחס להקשר הישראלי הרחב, הן מבחינה תרבותית והן מבחינה פוליטית. הספר מתאר בעיקר שני שדות מחקר שבהם שהתה שמחאי: פסטיבל העידן החדש בישראל, ובייחוד הגדולים והמסחריים שבהם, ועבודת שדה במערכת של כתב העת שהיא מכנה "גופנפש". נוסף על כך, שמחאי ערכה עבודת שדה בסדנאות ובפעילויות אחרות. עבודת השדה מכסה אפוא את תחומי הפעולה הבולטים ביותר של העידן החדש, מהאתרים הממוסדים ביותר ועד להתכנסויות הפתוחות ביותר. מוקד העבודה נע בין הפסטיבלים למערכת כתב העת, ובתוך כך משתמשת שמחאי באתרים השונים הן כדי לבחון את ייחודם והן כדי לשפוך אור על רשת של פרדוקסים והתלבטויות.

כעבודת שדה, מחקרה של שמחאי הוא לדעתי מהטובים ביותר שהתפרסמו בישראל. שמחאי משלבת בין ראיונות עומק ובין התצפיות ומציגה גם את השיח של העידן החדש כפי שהוא מיוצר באתרים הנחקרים, גם את השיח כפי שהוא בא לידי ביטוי באתרי הגבול שבהם אנשי העידן החדש מנסים להתמודד עם החברה הישראלית שמחוץ לתחומי העידן החדש, וגם את האינטראקציות שמהן מובנים שיחים אלו. הנרטיב המרכזי בספרה הוא שאנשי העידן החדש מנהלים מערכת יחסים מורכבת עם הזרם המרכזי. שני האתרים העיקריים של העבודה תלויים בזרם המרכזי, או לפחות בשחקנים שאינם שייכים למרכז של העידן החדש: הפסטיבלים המסחריים מנסים לגייס משתתפים "מבחוץ", וכתב העת תלוי בקוראים ומנויים שאינם שייכים לעידן החדש דווקא. כמו כן, שני האתרים מסחריים, וההיגיון הכלכלי הקפיטליסטי שבתוכם הם פועלים אינו עולה תמיד בקנה אחד עם שיח העידן החדש. במובן

זה, המחקר הוא מקרה בוחן לשאלת היחס בין קבוצה שהיא תת תרבות ובין האחר, על הקשיים והשינויים הבלתי נמנעים שעוברת הקבוצה במפגש כזה. מחד גיסא, אנשי הפסטיבל כמהים למעגלי הריינבואו ה"טהורים", ומאידך גיסא, הם מרככים את המסרים ואת הטקסים שהם עורכים כדי לפנות לקהל יעד רחב. אנשי מערכת העיתון למשל מפרסמים כתבות אלטרנטיביות, אך נוהרים שלא ללכת רחוק מדי או עמוק מדי עם האלטרנטיבה. מתח זה בין הזדהות לקונפליקט, בין מעורבות לקבלת הקיים, אינו נפתר, אך העידן החדש מכיל אותו ופונה ל"עבודת העצמי" כתווך נזיל שבתוכו מתחים אלו מאבדים את עוקצם.

כמו שניכר באתנוגרפיות רבות, היחס של שמחאי לתופעה שחקרה הוא אמביוולנטי. מצד אחד, היא מתייחסת ברצינות רבה לאופנים שבהם מייצגים אנשי העידן החדש את עצמם. הניסיון לייצר שינוי תרבותי מקיף אינו רק מהשפה אל החוץ, אלא מבטא כמיהה אמיתית לייצר עולם אחר וטוב יותר. מצד שני, נראה שניסיון זה הוא חלקי ביותר, ובקטעים מיומן השדה – בעיקר כששמחאי מגיעה לתחום הפוליטי-לאומי והכלכלי-קפיטליסטי – אנשי העידן החדש אינם מוצגים באור מחמיא במיוחד. למשל, כשנכשל מתחם הסולחה, החליטו מארגני הפסטיבל שלא לפרסם אותו בערים ערביות, כי "הקהל הישראלי (הכוונה לקהל היהודי) צריך לנוח רגע" (עמ' 281).

אף על פי שמדובר בספר מצוין, אי אפשר בלי כמה מילות ביקורת. ראשית, הספר מוגש במבנה של דוקטורט, וחויית הקריאה, בעיקר בתחילת הספר, מעניינת פחות משיכלה להיות. הספר מתחיל בסקירה תיאורטית ארוכה ובהגדרה של העידן החדש, ומשם עובר לתיאור ממצה של התופעה בישראל. לאחר מכן מציגה שמחאי את שני השדות, את השיח הדומיננטי של העידן החדש ואת החזון והאתוס של הזרם. כאתנוגרפיה, הספר צובר תאוצה רק בפרק החמישי. עבודת עריכה רצינית יותר של ההוצאה הייתה דוחפת אולי את שמחאי לארגן מחדש את הדוקטורט, להעמיד במרכז את החומרים האתנוגרפיים כבר מראשית הספר ולהוציא דיונים מיותרים, כמו השוואה חלשה בין חברות ציידים-לקטים לאנשי העידן החדש. כמו כן, למרות איכותה של עבודת השדה והעומק התיאורטי של שמחאי, מצאתי את עצמי אמביוולנטי ביחס לכמה החלטות תיאורטיות ששמחאי מעמידה במרכז הספר. בעיה אחת היא התייחסותה של שמחאי לעידן החדש כתנועה בעלת התייחסות קוהרנטית לעולם, תפיסת עולם כוללת שמוקדש לה פרק שלם (פרק רביעי). חזון זה, כך נראה, הוא חלק אינהרנטי מחייהם של אנשי העידן החדש. ואולם, מהראיונות ומהתצפיות שבהמשך הספר נראה שאנשי העידן החדש פועלים במרחב נזיל הרבה יותר, שבו רעיונות ודפוסי שיח משתנים במצבים שונים, ועצם היותם חלק מהעידן החדש, כמו משמעות העידן החדש, לא תמיד ברור. כמו כן, ואולי בהמשך לכך, שמחאי משלבת בין שאלות של תת תרבות ובין הספרות על תנועות חברתיות חדשות כאילו אין כל קושי ביחס בין השתיים. לאחר סקירת הספרות הנרחבת שהיא מציגה, נראה שאחרי ככלות הכול, בעולם פוסטמודרני שלאחר התמוטטות נרטיבי העל של המודרנה, גם קריאה לשינוי עצמי היא תנועה חברתית חדשה. אך כקורא עדיין רדפה אותי השאלה אם העידן החדש לא חייב לפרוץ את גבולות העצמי כדי להפוך לתנועה חברתית; אם "זרם" ו"תנועה" חד הם. שוב, נראה שהעדויות האתנוגרפיות של שמחאי יכולה הייתה לאתגר קשר זה: במצבים מסוימים אנשי העידן החדש מאתגרים את הקיים וממצבים את העידן החדש כחלופה אפשרית, ואילו במצבים אחרים העידן החדש אינו אלא חלק מתרבות הצריכה הרחבה, צריכה שאינה מאתגרת את הצרכן כהוא זה.

אך מעבר להשגות אלו, ספרה של שמחאי הוא ללא ספק העבודה האקדמית הטובה והמקיפה ביותר שנכתבה עד כה על העידן החדש בישראל. הספר יעניין לא רק את מי שמעוניין כבר בעידן החדש, בתת תרבויות בישראל או ברוחניות אלטרנטיבית ודת; הפרקים האמפיריים, ובעיקר השביעי והשמיני, הם בגדר מופת לעבודה אתנוגרפית ולפוטנציאל הגלום באתנוגרפיה כשיטת מחקר: האפשרות להציג מרקם של חיים ושחקנים חברתיים בלי לשטח את המורכבות של עולמם.